

Vuk Stefanović Karadžić i križevačka županija

Jugoslavija i svijet slave ove godine 200. obljetnicu rođenja Vuka Stefanovića Karadžića (Tršić 26. X. 1787 – Beč 26. I. 1864). Njegovo krupno, mnogostruko i dalekosežno djelo predstavlja čitavu kulturnu revoluciju, koja je imala i političke reperkusije.

Ukratko o životu i djelu Vuka Karadžića

Vuk nije prošao kroz redovno školovanje, bio je seljak samouk. Citati i pisati naučio je u manastiru Tronoši, a kraće vrijeme je učio u Sremskim Karlovcima i Petrinji, odakle se vraća u ustaničku Srbiju gdje obavlja važne državne poslove. Nakon propasti ustanka, odlazi 1813. u Beč, gdje se upoznaje s Jernejem Kopitarom, Slovencem, koji će ga godinama pomagati u radu. Godine 1814. »Malom prstonarodnom slavenoserbskom Pesmaricom« i »Pismenicom serbskoga jezika, po govoru prostoga naroda« Vuk počinje svoje veliko djelo. Na svojim evropskim putovanjima (Rusija, Njemačka itd.) dolazi u dodir s mnogim kulturnim radnicima, a od 1834. do 1841. obišao je gotovo sve južnoslavenske zemlje, skupljajući narodne pjesme, pripovijetke i poslovice. Njegove reforme obuhvaćaju uvođenje narodnog jezika u književnost, pojednostavljenje pravopisa na fonetskoj osnovi (svaki glas jedno slovo) po načelu: piši kao što govoriš, a čitaj kao što je napisano. Zalagao se da štokavština (hercegovački govor) postane jedinstveni književni jezik i Srba i Hrvata. Sastavljanjem »Srpskog rječnika« (1818. i 1852) i prevođenjem »Novog zavjeta« (1847) Vuk je dokazao ne samo mogućnost nego i opravdanost uvođenja narodnog jezika u književnost, a objavljujući svoja djela novim fonetskim pravopisom, pokazao i sve prednosti pravopisne reforme. Hrvati su štokavštinu i te reforme prihvatili u Beču 1850. i postigli sporazum u kojem su, osim Vuka, sudjelovali Daničić, Mažuranić, Demeter, Kukuljević, Pacel i Slovenac Miklošić.

Osim na polju lingvistike i etnografije, Vuk se istakao i kao historičar, a njegovi izvrsni radovi o prvom i drugom srpskom ustanku i danas predstavljaju dragocjen izvor za upoznavanje toga razdoblja. Na osnovu njegovih usmenih informacija Leopold Ranke je napisao svoje čuveno djelo »Srpska revolucija«, koje je u inozemstvu prihvaćeno kao glavni izvor o ustancima u Srbiji.¹

Nekoliko riječi o otporima Vuku i njegovom trijumfu

Viši, konzervativni slojevi srpskog društva, a osobito vrhovi pravoslavne crkve, grčevito su se držali staroga slavenoserbskog jezika, koji je običnom narodu, golemoj većini srpskog naroda bio slabo razumljiv, a bio je pisan kompliciranom azbukom. Oni su se odlučno supro-

tstavili Karadžićevim nastojanjima da se »prostački jezik govodara i svinjara« pretvori u književni. (Karakteristično je za srpski mentalitet ono što je Joakim Vujić pisao 1833: »G. Vuk... jest svinje, prasce i malace po Šumadiji čuvao dokle nije svinjarsku batinu bacio, pak se lakog perca prihvatio.«) U takvim okolnostima Vukova reforma je imala ne samo književno-filološko već i dublje, socijalno i političko značenje. Srpski narod je, naime, izvojevao nacionalno oslobođenje od Turaka, ali sada treba da pobijedi i na polju kulture. Stoga se Vuk na temelju svog ustaničkog iskustva pouzdao u baš u najsiromašnije i najpotlačenije slojeve naroda »jer smo u početku bune da dahije (1804) vidjeli da su buni najradiji bili oni koji nisu ništa imali, a koji su iole što imali, oni su se (i u samom onom prevelikom zulumu) iz petnih žila trudili da bi buni smeli i utišali; i po svojoj prilici tako biva svuda, jer koji nema šta izgubiti, onaj se u svakoj promjeni i buni zacelo nada što dobiti, a koji što ima bez velike nevolje nije red imanje svoje na kocku metnuti«. Sve do sredine XIX. stoljeća Vuk je usamljen i nepriznat, a srpska vlada uvela je njegov pravopis tek 1868 – dakle poslije njegove smrti. Svoju borbu protiv Vuka prikazivali su konzervativni elementi srpskog društva kao odbranu »vjere i nacije«. Među najvećim antivukovcima bio je srpski vladar Miloš Obrenović, čiju je tiraniju Vuk raskrinkao objektivnim prikazivanjem u svojim djelima. I na hrvatskoj strani imao je Karadžić protivnike (Ante Starčević i ljudi oko njega). Kao povod uzimali su njegov spis »Kovčević za istoriju, jezik i običaj Srba sva tri zakona« gdje 1849. postavlja svoju tezu da su »Srbi svi i svuda«, tvrdeći da je stanovništvo na cijelom južnoslavenskom teritoriju srpsko sa izuzetkom kajkavaca i čakavaca. I drugim svojim djelima Vuk je davao naziv »srpske«. S druge strane, Starčević je smatrao da od Slovenije do Makedonije žive Hrvati. Obojica su kasnije odustali od svojih gledišta, ali i Vukovo svesrpsvo i Starčevićovo svehrvatsvo dokazuju kako su jedan i drugi tada vjerovali da su Hrvati i Srbi jedan narod.² (Sasvim je druga stvar što šovinisti na obje strane njihove zablude koriste za svoje ciljeve). U svakom slučaju, djelo Vuka Karadžića je trijumfiralo nakon dugotrajne i teške borbe, u koju je Vuk ušao s jednom drvenom nogom, bolestan i siromašan, osporavan i proganjan.

Prilike u županiji križevačkoj sredinom XIX. stoljeća

Illirci su uspjeli da u Hrvatskoj sredinom XIX. stoljeća stvore atmosferu poletne nacionalne romantike. U želji da što prije unaprijede politički, kulturni i prosvjetni život, osnivaju se razna kulturna udruženja, koja

će s vremenom postati središta čitavog kulturnog i društvenog života. Budući da su Križevci bili županijsko središte, njegovi ilirci nisu htjeli zaostati u kulturnim zbivanjima za ostalim značajnim središtima. U to vrijeme u Križevcima žive istaknuti ilirci Antun Nemčić i Ljudevit Vukotinović, koji 1. kolovoza 1839. osniva čitaonicu. Veliki župan križevačke županije do 1838. bio je Nikola Zdenčaj (1775 – 1854), erudita i mecena. Na tom važnom položaju bili su potom Petar Pejačević 1845–48, Ivan Zidarić 1848–50. i Otto Sermage (1850–54), a kasnije i Ljudevit Vukotinović.³

Dakle, na čelu ondašnje županijske administracije bili su često ljudi priznate erudicije, a pored toga zadobijeni ilirskim idejama. Iz križevačke županije također su Ivan Trnski (1818 – 1879), koji je primio dužnost novonovonovane bjelovarsko-križevačke županije, na koju se nakon godine dana zahvalio, zatim Tomo Blažek (1807–1846) i niz drugih pisaca, pjesnika i kulturnih radnika.

Oko godina 1848–49, koje su ključne za ovaj prikaz, gradonačelnik Koprivnice bio je Jurij Kunić, a Križevaca Janko Gašpari. U državnoj službi bilo je pismenih ljudi, ali je masa bila na niskom obrazovnom nivou. Možda je za ilustraciju stanja duha u to vrijeme dovoljno navesti detalj iz pisma Antuna Nemčića Ljudevitu Gađu, ocu hrvatskog preporeda: »Tko bi tisuć i jednu noć čitao i bi želio ideju okamenjenog grada ozbiljnu vidjeti, taj neka ide u Koprivnicu oli u Križevac, ovdje također sve je mrtvo . . . Koprivnica je vranokut, gdi nitko star, nitko bogat ne postane, gdi se nalaze ljudi, kojih pamet je tako kratka, kanoti šiljak od varganja, kojih unutarnje (duše) tako su blatne, kao što hiže u kojih obitavaju i koliko u ovih stenicah, toliko u njima smradljivih strastih . . .«⁴ (Meni se čini da je Nemčićev krajnji pesimizam više rezultat njegovog stanja – umro je 1849 – nego kulturnih prilika. Jer, ipak su se stvari na kulturnom planu kretale na bolje. Nemčić je i inače idealist, sklon kritičkom razmišljanju. Uostalom, baš ovaj prikaz govori suprotno od onoga što tvrdi Nemčić! Sjetimo se da je narodna čitaonica u Koprivnici osnovana 1846, a da je Nemčić svoje misli zapisao 1848. godine.)

Poslije sloma 1848, u vrijeme Bachovog apsolutizma, stanje se bitno pogoršalo, ali to nije dugo trajalo. Započeti kulturni procesi kasnije su nastavljeni.

Vukovi pretplatnici iz »Podravine Hrvatske«⁵

Za knjigu Vuka Karadžića »Srpske narodne poslovice«, Beč 1849, »doktor županijski« Bogdan Kuretić⁷ prikupio je u »Podravini Hrvatskoj« – ustvari županiji križevačkoj ukupno 52 pretplatnika, ili, kako se tada govorilo prenumeranata. Njihova imena i zanimanja veoma su zanimljiva:

- Viktor Somodji, sudac kotarski županije Križevačke
- Dragutin Stražimir,⁸ kapelan u Sv. Đurđu
- Franjo Šimagović, parok u Sv. Đurđu
- Ljudevit Vukotinović, major šeste čete (batalijuna) narodne
- Ferko Bubanović, lačman⁹ šeste čete narodne
- Ivan Stražimir, kapetan šeste čete narodne
- N. Šenk, lačman šeste čete narodne
- Molnar, kapetan šeste čete narodne
- Đuro Femenić, kapetan šeste čete narodne
- Kamilo Strupi, kapetan šeste čete narodne
- Andrija Zidarić, lačman šeste čete narodne

- Vjekoslav Molnar, lačman šeste čete narodne
- Slavoljub Grgić, sukapetan šeste narodne čete
- Josip Hadrović, lačman šeste čete narodne
- Lavoslav Šram, oberlačman šeste narodne čete
- Franjo Kemenović, sudac županije Križevačke
- Dragutin Božinski, kapetan pete narodne čete
- Andrija Uhernik, bilježnik županije Križevačke
- Skender Fodroci, bilježnik županije Križevačke
- Dimitrije Bubanović, bilježnik županije Križevačke
- Mirko Drenovački, sudac županije Križevačke
- Lazo Šomodji, poljski sudac županije Križevačke
- Martin Antolković, kastelan županije Križevačke
- Gospođica Zorica Antolkovića
- G. Dragutin Vilem, lačman narodne husarske regimente
- Dragutin Koritić, sučman županije Križevačke
- Niko Lovrenčić, indžinir županije Križevačke
- Đuro Šafarić, indžinir i nadziratelj drumova u žup. Križevačkoj
- Ivan Ožegović, sufiškal županije Križevačke
- Ferdinand Bregović, redovnik reda Kapucinskoga
- Bogdan Kuretić, doktor županijski
- G. Josip Balaško, upravitelj gospoštine Bukovca
- N. Malar, blagajnik gospoštije Bukovca
- Josip Savor, kapelan u Bukovcu
- Franjo Žigrović,¹⁰ glavni banki komesar
- Mirko Bogović,¹¹ komesar banki
- Josip Rukavina, oberlačman Otočke regimente
- Dragutin Cekuš, banki povjerenik
- Ivan Tkalec, bilježnik grada Koprivnice
- Josip Ferenčić, vijećnik grada Koprivnice
- Pavao Kušce (možda Kušec, prim. RM), parok u Ivancima
- Dragutin Božinski, kapetan pete narodne čete (drugi put, prim. RM)
- Ferko Kralj, sukapetan pete narodne čete
- Franjo Pereković, sukapetan pete narodne čete
- Slavoljub Kovačić, kapetan pete narodne čete
- Slavoljub Šek, bilježnik općinski
- Josip Vuković, lačman pete narodne čete
- Franjo Solariček, kapetan pete narodne čete
- Vinko Tomašegović,¹² lačman pete narodne čete
- Franjo Urban, sulačman pete narodne čete
- Miho Bujčić, sulačman pete narodne čete i
- Stevo Dobrivoj, učitelj općine Dlekovca¹³

Svim ovim pretplatnicima Vuk je kasnije poslao i svoj »Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona«, koji je izašao također u Beču 1849. Među pretplatnicima nalazimo još dva poznata imena hrvatske prošlosti – Metela Ožegovića¹⁴ i Franju Žigrovića, obojica u Beču. Vuk je povodom toga zapisao: »Mnogi od ove gospode nijesu prenumeranti upravo na ovu knjigu, nego na poslovice (jer su mi mnoga imena došla prije nego je ova knjiga i oglašena), ali ja i njihova imena ovdje štampam nadajući se da će i ovu knjigu rado uzeti.«¹⁵

Narednu knjigu »Praviteljstvujušči sovjet srpski za vremena Karadjordijjeva« ili »otimanje ondašnjih velikaša oko vlasti«, Vuk je štampao 1860, ali više nije imao pretplatnike iz križevačke županije. Zapažamo Mojsija Baltića i Ljudevita Vukotinovića iz Zagreba.¹⁶ Također i za naredna djela nema pretplatnika iz županije križevačke. Zna se, međutim, da je Vuk imao ne samo pretplatnike i sljedbenike, već i prijatelje u križevačkoj županiji, ili među ljudima rodnom iz ovih krajeva. Tu su prije svega Metel i Mirko Ožegović,¹⁷ a vjerojatno i Matija Smodek.¹⁸ Milan Grlović¹⁹ je u Beču imao

»Slavensku kavanu« u koju su zalazili Vukovi sljedbenici.

Hrvati slave Vuka

Na knjige o kojima smo ovdje govorili Vuk je imao pretplatnike u Berlinu (5), Beču, Beogradu, Vodicama, Vukovaru, Grazu, Dubrovniku (9), Pragu, Karlovcu (22), Karlovcima (23), Kotoru (69), Kragujevcu (12), Kruševcu (15), Livnu, Loznici, Makarskoj, Mostaru, Novom, Obrovcu, Osijeku, Peterburgu, Petrinji, Pešti, Plaskom, Pločama, Koprivnici, Požarevcu, Rumi, Rijeci, Senju, Spljetu, Stocu, Temišvaru, Trstu, Celovcu, Čačku, Šibeniku, Šidu, Brodu, Zadru, Cetinju, Novom Sadu, Odesi, Somobru itd.²⁰ Zvući nevjerojatno, ali sa 52 pretplatnika križevačka županija bila je među vodećim kulturnim središtima slavenskog juga, a Križevci sa 31 pretplatnikom bili su »jači« od Kragujevca i Kruševca zajedno! Ostali pretplatnici bili su iz Zabna (10), Koprivnice i Bukovca (po 3), Đurđica (2) te Ivanca, Đelekovca i Otočca (po 1). Da bi se shvatilo autoritet koji je Vuk uživao među Hrvatima, ne može se zaobići pismo što ga je Ivan Kukuljević poslao u Zagreb povodom 100. godišnjice rođenja Vuka Karadžića:

»Slavni Odbore,

Zalim iz svega srдца da ne mogu poradi svoje velike starosti prisustvovati svetkovni. Stogodišnjica Vuka Stefanovića Karadžića, s kojim sam nekada u Beču, a i ovdje kod kuće na mom seoskom boravištu sproveo mnoge ugodne časove u razgovoru o boljku i o budućnosti našega naroda.

Vuk je nama Srbim i Hrvatom stvorio jedan književni jezik, i dao prvi pravac kojim valja da udarimo na polju skupne naše književnosti – Vuk je želio da nam budućnost bude jedna, kao što nam je jedan jezik, ista krv, isti običaji, iste pjesme, a jedno i zemljište, na kom naš narod živi.

Dao Bog dato svaki Srbim i Hrvat vazda dobro pamti, pa da težimo svi za jednom svrhom, za jednom slobodom, i za jednakim i složnim radom i napretkom našega krasnog, ali čestoputa po svojoj krivici nesretnog naroda...²¹

Sav hrvatski kulturni prostor bio je ustalasan tom proslavom! Razlozi za to vide se i iz povelje kojom se proglašava počasnim građaninom Zagreba Vuka Stefanovića Karadžića »doktora filozofije, viteza reda cara austrijskoga Franje Josipa i reda kralja pruskoga Crvenoga orla III. vrste, isluženoga predsjedatelja Suda nahije i varoši Beogradske; počasnoga člana c. ruskog sveučilišta u Harkovu, društva za jugoslavensku povjesnicu i starine u Zagrebu, društva ljubitelja ruske slovesnosti u Moskvi i županija u Zagrebu i Požezi; dopisnog člana c. akademije znanosti u Petrogradu, Petrogradskoga društva ljubitelja ruske slovesnosti, učenoga društva Krakovskoga, Tirinsko-saskoga društva za istraživanje domaćih starina, kraljevskoga društva znanosti u Getinzi, društva ruske povjesnice i starina u Moskvi, društva srpske slovesnosti u Beogradu, društva za rusku povjesnicu i starine u Odesi, c. geografskoga društva u Petrogradu, c. akademije znanosti u Beču i kraljevske pruske akademije znanosti u Berlinu«.

Veliki jubilej kulture i pismenosti svih naših naroda uvršten je ove godine i u program UNESCO-a. Svijet, dakle, poštuje Vukovo djelo. A mi? Mi iz tog djela možemo izvući pouke koje nisu samo lingvističke prirode. Ilirci su, slijedeći Vuka, zasnovali svoju ideju o ujedinjenju južnih Slavena na tezi da Hrvati i Srbi govore istim jezikom. Danas se javljaju »lingvisti« koji »dokazuju« da je riječ o dva jezika, a njihov politički program je da svatko treba da ima svoju državu. Hrvati i Srbi živjeli su tada u tri različite države (Srbiji, Turskoj i Austriji), ali je Vukotinić u svom časopisu uvrštavao napise Srba ćirilicom. Danas smo svjedoci jezične isključivosti i nasilja nad jezikom.

BILJEŠKE

1. Opća enciklopedija JLZ.
2. Isto.
3. Milosavljević Rade, »Leksikon Križevčana« (rukopis).
4. Brozović Leander, »Grada za povijest Koprivnice«, Koprivnica 1978.
5. Pojedini poznavaoći zemljopisa uvrštavaju i Križevce u »Podravnu Hrvatsku«, a starim knjigama sam to zapazio na više mjesta.
6. Pun naslov knjige glasio je »Srpske narodne poslovice i druge različite kao one u običaj uzete riječi«.
7. Kuretić je bio i pjesnik, objavljivao je u periodici.
8. Stražimir Dragutin (Veliki Bukovac, 27. IX. 1821 – Prag 7. V. 1891.) bio župnik u Križevcima. Poznat kao poljoprivredni stručnjak-amater i pisac iz te oblasti. Pročuo se potome što je pjeske prešao put od Križevaca do Praga 1843.
9. Potporučnik.
10. Zigrović-Pretočki Franjo, političar i književnik, (Zagreb, 27. XI. 1814 – Zagreb 24. I. 1890), u Križevcima 1835–48. veliki bilježnik županije. Ilirac, prijatelj A. Nemčića i Lj. Vukotinića. (Opširnije u enciklopedijama).
11. Bogović Mirko, književnik i političar, (Varaždin, 2. II. 1816 – Zagreb, 4. V. 1893), u Križevcima završio osnovnu školu, a 1840–46. prisjednik Sudbenog stola županije. Prijatelj A. Nemčića. Najprije ilirac, kasnije vodio promadarsku politiku, član JAZU od 1866. (Opširnije u enciklopedijama).
12. Tomašević Vinko, pedagog, (Brezovljani, Križevci, 20. X. 1825 – Zábno, Križevci, 2. V. 1898), učitelj u Poljanki, Peterancu, Križevcima, Bjelovaru i Zábnu. Svojom oporukom ostavio 12.327 kruna i 27 forinti u školske dobrotvorne svrhe.

13. Stefanović Karadžić Vuk, »Srpske narodne poslovice«, (Sabrana djela, knjiga IX, str. 333).
14. Ožegović Barlaševački Metel, političar, (Zagreb, 4. V. 1814 – Beč, 9. IV. 1890), počasni građanin Koprivnice, Križevaca, Varaždina, Bakra, Požege i Zagreba. Ilirac. Prijatelj Vuka Karadžića. (Opširnije u enciklopedijama).
15. Stefanović, o.c.
16. Vukotinić Ljudevit, književnik, političar, prirodoslovac, (Zagreb, 13. I. 1813 – Zagreb, 17. III. 1893), počasni građanin Križevaca, gdje je osnovao Ilirsku čitaonicu 1839. Veliki župan Križevački 1861 – 67. (Opširnije u enciklopedijama).
17. Ožegović Mirko, biskup, političar i humanist, (Vinarec, Križevci, 30. IX. 1775 – Senj, 8. I. 1869). Ilirac. (Opširnije u enciklopedijama).
18. Smodek Matija, pedagog, (Novaci, Varaždin, 4. I. 1808 – Bjelovar, 22. IX. 1881), u Križevcima od završetka osnovne škole do 1838, kasnije prvi predavač hrvatskog jezika i preporoditelj.
19. Grlović Milan, književnik, novinar i publicist, (Križevci, 10. IX. 1852 – Zagreb, 9. VI. 1915), osnivač i prvi predsjednik »Hrvatskog novinarskog društva« 1910. (Opširnije u enciklopedijama).
20. Vidi bilješku 13.
21. Novak Viktor, »Vuk i Hrvati«, Beograd 1967.
22. Isto.
23. Ne upuštajući se u aktualne jezičke rasprave, moram kazati da sam pristalica jezične tolerancije, pa prema tome i protivnik bilo kakvog »prevodenja« pojedinih riječi iz varijante u varijantu. Rabota takvih lingvista, inspirirana makar i dobrim namjerama, objektivno ukazuje na nedostatak »dobrih običaja«.